

Siyaset Felsefesi Açısından Uluslararası İlişkiler

International Relations in Terms of Political Philosophy

<https://doi.org/10.52792/tws.1353327>

Ali KARAOSMANOĞLU

Araştırma Makalesi

¹ Prof. Dr. – Dış Politika ve Barış Araştırmaları Merkezi

ORCID: 0000-0001-9535-6648

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ali KARAOSMANOĞLU

E-posta/E-mail:

alıklar@bilkent.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

31 Ağustos 2023

Revizyon talebi/Revision Requested:

-

Son revizyon /Last revision:

-

Kabul tarihi/Accepted:

11 Ekim 2023

Atıf/Citation:

Karaosmanoğlu, Ali. "Siyaset Felsefesi Açısından Uluslararası İlişkiler". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 4, no. 2 (2023): 91-113.

Özet

Bu çalışma, görüleceği üzere, klasik makalelere pek benzemiyor. Bundan dört ay kadar önce yayınlanan İngilizce makalem de bir deneme (essay) idi. Okumaya başladığımız bu metin ise, gene bir denemedir. Amacımız, bu denemeler süreci yoluyla ABD entelektüellerinin zihinlerine soru işaretleri yerleştirmektir. Soru işaretleri dört temel mücadele alanında karşımıza çıkmaktadır: diyalektik yöntem, felsefe, tarih, hukuk ve siyaset. Bu arenaları çoğaltmak elbette mümkündür. Ancak, bizi tatmin edecek noktada durmamak, devam etmek bizi "hiçliğe" götürebileceği için durup düşünmemiz gerekebilir. Amacımız, paradokslarla dolu arenaları birleştirerek ve bütünlendirerek hemhal etmek ve ABD siyasetini, stratejisini ve diplomasisini dünyayı idare etme ihtirasından vazgeçmeye yöneltmektir. Böyle olumlu bir yönelme, Uİ bilim dalının yeniden hayat bulmasını temin etmek için gereklidir. Bu yönelme gerçekleşmeden Uİ bilim dalı ne evrenselleşebilecek ne de Amerikan siyasetinin bir propaganda aleti olmasının ötesine geçebilecektir. ABD siyasetinin bu minvalde değişiklik göstermesi, onun pek çok konudaki liderliği bozulmadan yapılabilir. Çalışmamızın temel amacı, ABD'yi ve bölgesel ülkeleri olumsuzluklar çerçevesi içinde bırakmadan, herkes için olumlu ve inşacı bir siyaset felsefesi sürecinin başladığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Siyaset Felsefesi, ABD Siyaseti

Abstract

This study, as will be seen, is not quite like a conventional essay. My English article published about four months ago was also an essay. This text you are about to read is also an essay. Our aim is to place question marks in the minds of US intellectuals through this process of essays. The question marks appear in four main arenas of struggle: dialectical method, philosophy, history, law, and politics. It is of course possible to multiply these arenas. However, since not stopping at a point that satisfies us and continuing may lead us to "nothingness", we may need to pause and reflect. Our aim is to unify and integrate these arenas full of paradoxes, and to lead US politics, strategy, and diplomacy to abandon its ambition to rule the world. Such a positive orientation is necessary to ensure the revitalization of the discipline of IR. Without this reorientation, IR will neither be universalized, nor will it be able to move beyond being a propaganda tool of American politics. Such a shift in US policy can be achieved without undermining its leadership on many issues. The main purpose of our study is to demonstrate that the process of a positive and constructive political philosophy has begun for everyone, without leaving the US and regional countries in a framework of negativity.

Key Words: International Relations, Political Philosophy, U.S. Politics

GİRİŞ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALININ YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Genel kabul gören bir anlayışa göre, Uluslararası İlişkiler bilim dalı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde akademik disiplin olarak ortaya çıkmıştır; üniversitelerin ders ve araştırma programlarında yerini almaya başlamıştır. Kısa sürede, üniversitelerde ve düşünce kuruluşlarında yapılan çalışmalar sonucunda UI literatürü zenginleşmiş ve kuramlaştırma çalışmaları başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte, “evrensellik” iddiaları ve tartışmaları da hemen başlamıştır. Kuramlaştırma çalışmaları önce Avrupa'ya sonra da Asya-Pasifik bölgesine sirayet etmiştir. Fakat, büyük ölçüde ABD'nin gölgesinde kalmış, gene de gerçek bir bütünleşmeye ve evrenselleşmeye sağlam bir zemin hazırlayamamıştır. ABD dışındaki çalışmaların ekseriyeti bölgesel olayları ve gelişmeleri ABD'deki kavramlar ve yaklaşımların ışığında yorumlamışlar, boşlukları da ilgili bölge tarihine başvurarak doldurmuşlar ve münferit sınırlı araştırmalarla kalmışlardır.

İngiliz Okulu, Aberystwyth Okulu, Kopenhag Okulu gibi Avrupa'daki bazı farklı ve eleştirel kapılar açmaya çalışan akademik örgütlenmelerin, sınırlı da olsa, Türkiye dahil bazı Avrupa dışı bölgeler üzerinde akademik etkileri gelişmiştir. Bunlardan başka, kökten değişik bir UI kuramının ilk yapı taşlarını 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da felsefe, sosyal bilimler ve modern strateji kuramlarına dayanarak sistematik şekilde Raymond Aron ve daha önce Clausewitz inşa etmeye çabalamışlardır. Ne yazık ki, Aron'un *Opus Magnum'u* bir temel eser olarak hiçbir ülkede, hatta kendi vatanı Fransa'da bile gereken ilgiyi görmemiştir. Paris'teki öğrencilerinin ve daha sonra ABD'ye göç eden Stanley Hoffmann'ın çabaları dahi yeterli olmamış, *Paix et Guerre entre les Nations*, ABD'de herhangi bir realist UI metniymiş gibi değerlendirilmiş ve eserin felsefi açıklamaları beklenen ilgiyi görmemiştir. Benzer şekilde, Clausewitz de uzun bir süre, hatalı ve tahrifatlı yorumların kurbanı olmuştur.

All Azimuth dergisinde yayınlanan pek çok makalenin temel amacı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika ile ilgili kuram ve uygulama çalışmalarındaki hataların ortaya çıkartılmasıdır. Bu hataların ve başarısızlıkların nedenlerinin doğru olarak bilinmesi ve düzeltilmesi önemli bir beklentidir. Bu hataların sorumluluğu elbette tüm devletlerde aranabilir. En temel sorumluluk dediğimiz zaman büyük ve orta büyüklükteki bölgesel devletler akla geliyor. Fakat, Türk halkına göre en büyük tehlike Amerika Birleşik Devletleri'nden geliyor. Amerika'nın diplomatik-stratejik ve ekonomik politikaları Türkiye'yi ve pek çok bölgesel devleti büyük ölçüde rahatsız, hatta tehdit etmektedir¹

Okumakta olduğunuz makale, kısa süre önce *All Azimuth'da* yayınlanan çalışmamın² değişik ve daha çok felsefi ve ayrıntılı bir devamı olacaktır. ABD'nin dış siyaset ve Uluslararası İlişkiler disiplini üzerinde yaptığı hatalar ve başarısızlıklar ile ABD'nin dünya liderliğine devam etmekteki ısrarı yeni çalışmalarımızın da konusu olmaya devam edecektir. Çalışmaya ışık tutan üç hipotez de yerinde kalıp yolumuzu aydınlatmayı sürdürecektir. Birinci hipotetik soru: Uluslararası İlişkiler disiplininin yanlış ve yıkıcı özellikleri ortadan kaldırılabilir midir? İkinci hipotetik soru: Onun yerine yeni bir akademik disiplin, yeni yaklaşımlar, yeni araştırma yöntemleri ve yeni kavramlarla

¹ Türkiye Eğilimleri Araştırması 2022 (Turkey Trends Report), Koordinatör: Prof.Dr. Mustafa Aydın.

² Ali L. Karaosmanoğlu, “International Relations in Search of an Antidote.” *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 12, no. 1 (January 2023): 3-18.

düzenlenmiş bir Uluslararası İlişkiler bilim dalı ortaya çıkabilecek midir? Üçüncü soru: Bu ilk iki soruya verdiğimiz cevaplar zaten verilmiş, işe başlanmış, tabiatıyla kolay ve pozitif olmuştur. Üçüncü hipotetik soru, bizi zorlukların dünyasına ister istemez götürecektir: Felsefe, tarih, hukuk ve siyasetin rolünün tespit edilmesi ve açıklanması. Geçici açıklama işlevi gören olgularla meydana gelen önermeler, belirttiğim bilim dallarının içinde ve birbirlerinden tamamen ayrı olarak kendilerini göstermektedirler. Hatta zamanımızda, kısmen de olsa bu ayrışmaların anlamayı ve anlatmayı kolaylaştıracağı ileri sürülüyor. Oysa, ayrılığın, bütünleşmeye doğru değişmesi gerekiyor. Eğer bütünleşme gerçekleşmez ise, ki günümüze kadar zaten gerçekleşmemiştir, önermelerdeki farklılıklar derinleşerek kavramlaştırılmaları ve kuramsal süreçleri tamamen etkisiz duruma getirirler. Uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin büyük çoğunluğu en yüksek ölçekte bilimsel, rasyonalist, iddialı ve kesin olmak amacıyla; hatta daha ötesine giderek siyaseti etkilemek ve düzeltmek için, doğa bilimlerine ve teknolojiye, dolayısıyla aydınlanma felsefesine mutlak değer atfediyorlardı. Aydınlanma elbette önemliydi. Bilim ve teknoloji, siyaset ve uluslararası ilişkiler arenasını içinde insanlığa pek çok yenilik ve umut vaat ediyordu. Aydınlanma, hiç şüphesiz insanlığa geniş ve derin bir miras bırakmıştı. Fakat, gene hiç şüphe yok ki, insani değerleri bünyesinde saklayıp araştıran, tanzim edip anlatan ve geliştirerek kuramlaştıran toplumsal bilimler ve bunlara da temel teşkil eden tarih, felsefe, hukuk gibi insanlığa düşünce zenginlikleri bırakan temel bilimler de eleştirel görüşlerini esirgemiyorlardı. Ancak, Uİ disiplini içinde bu temel bilimlere gereken değer hala verilmiyor.

Birey, siyasetin hem nesnesi hem de aynı zamanda öznesi olarak dünyamızda önem kazanıyor. Bu değişim, ister istemez siyaset felsefesinin önüne yeni sorunlar ve paradokslar koyuyor. Unutmamak gerekir ki siyaset sadece entelektüel ve akademik düşüncenin değil, aynı zamanda günlük hayatın belirleyicilerinin başında geliyor. Dolayısıyla her belirlenen istek kadar farklı siyasi yorumlar ortaya çıkıyor. Burada farklı yazarların farklı perspektiflerinin farklı yorumları söz konusudur. Bu farklılıkların incelenmesi, birleştirme çalışmaları ve ortaklıkların doğması makalemizin amaçlarından biridir. Makalenin bütününde her ne kadar tarihsel anlatımlar, hatta kurgular gerekli olsa da her yazının siyasal problematik sonuçlar doğuracağını bilmek daha doğru olacaktır. Hemen vurgulamak gerekir ki, bu sorunlar sadece büyük devletlerin değil, tüm dünyanın sorunları olarak ortaya çıkmakta ve artarak devam etmektedir.³ Siyasi karar vericilerinin akademiden ve entelektüellerden beklentileri varsa, beklenen raporlar çeşitlilik arz etmeli, kesin vurgulardan vazgeçmelidir. Bizleri felsefenin derinlerine yavaş yavaş indirecek olan basamaklar ortadadır; söz konusu kademeler siyaset, felsefe ve medeniyetler tarihi boyunca kendini göstermeye devam etmiştir. Maalesef, Uluslararası İlişkiler'in gelişme süreci içinde onlardan doğru ve verimli şekilde yararlanma mümkün olmamıştır. Hatta tam aksine, felsefe ve tarih tahrif edilmiştir. Eğrilip bükülmüş, aklen ve ahlaken ters anlamlara kurban edilmiştir. Bu tahrifat ve verimsiz rekabet Aydınlanma ve Karşı Aydınlanma şeklinde 17. yüzyılda Avrupa'da başlamış ve tüm dünyaya hem temel bir sorun olarak hem de küçük ve ayrıntılı olgu kümeleri şeklinde yayılmaya devam etmektedir.

Uluslararası İlişkiler bilim dalı başından beri klasik filozofların düşüncelerinden yararlanmaya girişmiş, fakat klasik felsefeye açık ve kuramsal göndermeler çok az yapılmıştır. Küreselleşme ve post-modernizmin öne çıktığı dönemde klasiklere daha çok atıfta bulunulduğuna

³ Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç (der.), *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e*, (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2021), 13.

tanık oluyoruz. 2006 yılında yayınlanan bir derleme eserin giriş bölümünde yazar, klasik metinlerin Uluslararası İlişkiler disiplinde üç ayrı şekilde kullanıldığını belirtiyordu.⁴ Birinci şekilde gönderme, klasik fikirlerin birer ilham kaynağı olarak belirtilmesi tarzında yapılıyordu. Realistler, kendi yaklaşımlarının ilk örnekleri olarak Thucydides, Machiavelli, Clausewitz ve Hobbes'a geri gidiyorlar, liberaller Kant'dan, postmodernler ise Hegel ve hatta Clausewitz'den fikir aldıklarını belirtiyorlardı. İkincisi, klasik metinler, zamanımızdaki siyasi oluşumları açıklamak veya onlara gerekçe hazırlamak maksadıyla kullanılıyordu. Zaman zaman farklı gerekçelendirmeler arasındaki çizgi belirsizleşiyordu: Kantçı metinlerin, demokratik barış teorilerinde kullanılması ve yozlaştırılarak demokrasi adına askeri müdahaleleri meşrulaştırmak için istismar edilmesi gibi. Üçüncü ve son çeşit referanslar, teorik ve siyasi tartışmaları izah etmek ve onları sadece ismen de olsa ve kavramsal bir çerçeve içine koymak amacıyla da olsa, klasik metinlerden yararlanmak söz konusu olabiliyordu. Mesela, Kant'ın liberal ve iyimser, Hobbes'un realist ve kötümser olarak sınıflandırılması gibi. Bu tür sınıflandırmalar çoğu zaman felsefi metinlerin tek yanlı okunmalarına ve basitleştirilerek tahrif edilmelerine sebep oluyordu. Özellikle Kant ve Clausewitz bu tür tek yanlı okumaya veya tahrif edilmeye belki de an fazla maruz kalanlar arasındadır. Mesela Avrupa Birliği kendini Kantçı olarak tanımlar. Beate Jahn'un iddia ettiğine göre Paul Kagan tartışmalı bir ayırım yaparak AB'yi Kant ile ABD'yi de Hobbes ile tanıtmıştır. Hatta daha abartılı olarak birinci için "Venüs" ikinci için ise "Mars" alegorilerini ileri sürmüştür.⁵ Fenomenolojik ve idealist yaklaşımları çoğu zaman unutulmuş Clausewitz, devleti ve askeri gücü öne çıkaran herhangi bir *realist* ve *power political* yazarı ve düşünürü gibi algılanmıştır. Mamafih, bazı yaratıcı esinlenmelerin Uluslararası İlişkiler teorisini zenginleştiren katkılar teşkil ettiği de olmuştur. Kant-Michael Doyle ve Carl von Clausewitz-Raymond Aron ikilileri bu verimli esinlenmelerin en dikkate değer örnekleri arasındadır. Hatırlamak gerekir ki, ABD'de Soğuk Savaş yıllarında "Great Debate" entelektüelleri ve akademisyenleri önemli ölçülerde felsefi çalışmalardan yararlanmışlardır. Bu grup içinden pek çok isim, Stanley Hoffmann gibi, zikredilebilir. Fakat, "Great Debate" tartışmalarının ne ABD'de ne de genel olarak batı dünyasında Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişmesine, hatta yaşamasına yardımcı olduğunu rahatça iddia etmek mümkün değildir.⁶ Ancak, "Great Debate" tartışmalarının sadece yeni araştırmalar için gerekli hipotezlerin ortaya çıkmasını temin ettiği söylenebilir. Bununla beraber mesela, Peter Paret, Azar Gat, Michael Howard ve pek çok Amerikalı ve Avrupalı yazar sayesinde, Clausewitz, ancak İkinci Dünya Savaşından sonra doğru, mübalağasız ve tartışma gerektiren anlatımlarla tanıtılmıştır.⁷

ABD'İN DÜNYA LİDERLİĞİ VE PRAGMATİZM

Uİ bilim dalının gelişme yıllarında yapılan temel hataları açıklarken, ABD'nin rolü üzerinde yeterince durmadık. Giriş bölümünde, savaş ve strateji konularını Uİ bilim dalının geniş çerçevesi içinde olsa dahi sonraya bırakmanın uygun olacağını düşünmüştüm. Kaldı ki, geçirmekte olduğumuz büyük küresel değişim dönemi nedeniyle ABD büyük önem kazanmıştı. Fakat, tam aksine, ABD'nin öncülük yaptığı Uİ bilim dalı yıkıcı bir bunalım geçiriyordu. Henüz, ABD'nin liderlik sevdasından vazgeçeceğine dair tatminkâr bir emare mevcut değildir. Uİ bilim dalını içine

⁴ Beate Jahn (der.), *Classical Theory in International Relations*, (Cambridge: University Press, 2006), 1-28.

⁵ Beate Jahn, agm; Ali L. Karaosmanoğlu, "Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz" *Uluslararası İlişkiler* 4, no. 4, (2007): 162.

⁶ Karaosmanoğlu, *age*

⁷ Peter Paret, *Clausewitz and the State*, (Oxford: Oxford University Press, 1976); Azar Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, (Oxford: Oxford University Press, 1989), 174-176.

düştüğü paradokslar kuyusundan çıkarma gayretleri sürerken, aynı zamanda rahatsızlık veren tuhaf liderlik ve hegemonya ısrarı da devam etmektedir. Bu iki koşulun uzlaşması hala mümkün gözükmemektedir. Oysa, geldiğimiz nokta, artık sadece klasik hipotetik soruları karşımıza çıkarmakla kalmayacak, giderek devleşen ve bizi esir almaya başlayan *modernite'in* de felsefe, tarih, hukuk ve siyasetin geniş çerçevesi içinde önümüze koyacaktır. Şimdi, hangi paradoksal konularla uğraşmamız gerektiğini bir defa daha kısaca hatırlamalıyız: Uİ bilim dalındaki varsayımların ve temel kavramların geçersizliği; araç-amaç ilişkisinin büyük ölçüde sakatlanması; araçların ağırlık kazanarak stratejinin anlamını tamamen bozması; operatif (en geniş anlamıyla uygulama ve işletme) düzeyi ile teknolojinin askeri harekate hakim olması; siyasi karar verme süreçlerindeki dengelerin (düşünce ile uygulama arasındaki dengeler - ortak çalışmaların) bozulması.

Soğuk Savaş'tan bu yana tüm bu sorunlar ve onlardan doğan etkiler artarak devam etti. Zirveye ulaşan paradoksal dünyanın ötesine geçme amacı güden felsefi tartışmalar ve anlatımlar büyük önem kazanmaya başladı. ABD dış siyasetinin, felsefi terminolojinin ve felsefi paradigmalardan tamamen dışında kaldığını iddia etmek, doğru olmaz. Amerikan Başkanları'nın elbette kendilerine ait fikirleri vardır. Fakat, kendi siyasi kararları genellikle realizm ve liberalizmin temel çerçevesi içinde kalır ve genellikle hükümetlerin sayısal açıklamaları yoluyla anlatılır. İki temel kavramın dış politika ve güvenlik politikasında birleştirilmesi ABD'nin felsefi düşüncesi ve kültürünün temelini oluşturan pragmatizmin güdüsü ile ortaya çıkmış olması büyük ölçüde ihtimal dahilindedir. Şimdilik, pragmatizm hakkında kısa bir not düşmek, kanımca yararlı olacaktır. Ancak, unutmamak gerekir ki, Uİ ile pragmatizm arasındaki muhtemel etkileşim üzerinde derin ve geniş araştırmalar yapmak programlarımıza dahil edilmelidir. Pragmatizm, Amerikan felsefi kültüründe önemli bir yer işgal etmesine rağmen, Uİ bilim dalı içinde ufak hatırlatmalar dışında hiç kullanılmamıştır. Üzerinde durulması gereken ilginç bir istisna, Prof. Gideon Rose'un *Foreign Affairs'de* yayınladığı "Foreign Policy for Pragmatists" başlıklı makalesidir.⁸ Bazı konularda tartışmaya açık olduğu için bu ilginç makaleyi başka bir fırsatta tekrar ele almamız gerekecektir. Şimdilik, bazı genel açıklamalara devam etmemiz daha uygun olacaktır.

"Pragmatizm" dediğimiz zaman, Amerikalıların aklına üç büyük düşünür gelir: Charles S. Pierce, William James ve John Dewey. Bu üç Amerikalı pragmatistler arasında temel fikir ayrılıklarından ziyade bazı ayrıntılarla ilgili farklar olduğunu söyleyebiliriz. Pragmatistlere göre, mutlak doğruluk, mantıkçıların yarattığı bir yanılsamadan başka bir şey değildir. Öyleyse, inanç hiçbir zaman tam bir doğru olmasa bile, görel bir doğrudur ve doğru olma iddiasında bulunan bir şey söz konusudur. Bir inancı benimsediğimiz zaman, ona göre harekete geçer ve eylemlerimizle o inancı sınavdan geçiririz. Bu inancın benimsenmesi sonucunda ortaya çıkan eylemlerin sonuçları iyiye, inancımız bize düşündüğümüz amaca ulaşma imkânı veriyorsa ve dolayısıyla beklentilerimiz ve hayatımız üzerinde olumlu bir etki yapıyorsa, inancımızın doğruluk iddiası geçerli bir iddia haline gelir. Şu hâlde, kendi gerçeğimizi kendimiz meydana getiririz. Kendi gerçeğimizin doğruluğunu öznel olarak kendimiz inşa ederiz. Başka bir deyişle, bizim amaçlarımızın doğruluğu kendi amaçlarımıza görelidir.⁹ Buradaki doğruluk öznelliğe bağlıdır. Bu üç düşünürü birleştiren başka

⁸ Gideon Rose, "Foreign Policy for Pragmatists", *Foreign Affairs* 100, no.2, (March/April, 2021): 48-56.

⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010), 999-1022.

bir husus da büyük ölçüde gündelik hayatın pratik yönlerine duydukları ilgi ve düşünmeyle yapma ya da uygulama arasında sıkı bir ilişki bulunması gerektiği kanaatleri olmuştur.¹⁰

Soğuk Savaş'tan beri tüm sorunlar ve onlardan doğan etkiler artarak devam etti ve Soğuk Savaş'tan sonra zirveye ulaştı diyebiliriz. Böylece ABD jeopolitik üstünlük elde etmiş, bir kenar ülke olmaktan çıkıp dünya çapında imtiyazlı ve hegemon bir devlet haline gelmiştir. Bu dönüşüm bize gene pragmatist uygulamayı ve onun devamlılığını hatırlatıyor. Pragmatizmi anlamaya ve yorumlamaya çabalarırken bu felsefi paradigmanın birtakım karşıtlıklarının tekrar karşımıza çıktığını sezeriz: realizm-liberalizm; araç-amaç; taktik-strateji; esneklik-daralma; değişkenlik-sabitlik. Bu zıtlıkların her iki tarafı da pragmatizmde mevcuttur ve birbirleriyle etkileşim içindedirler. Mesela, araçlar sonuçta bir taktik düzeyden ibarettir, amaca ulaştırmak için uygulanırlar, esnektirler ve değişebilirler. Amaçlar ise sabit kalırlar, bazı küçük sayısal değişikliklere rağmen esasta ayniyet ve süreklilik gösterebilirler. *Merriam-Webster Unabridged Sözlüğünün* iyi ve kısa anlatımı vardır, bu konuda: “Pragmatik bir kişi, ne olabileceğinden veya olması gerektiğinden çok gerçek meselelerle ilgilenir. Pragmatik bir kişinin alanı sonuçlar ve uygulamalardır. Odaklandığınız yer burasıysa, kelimeyi kendinize uygulamak isteyebilirsiniz.”

ABD'nin kullandığı önde gelen yeteneği stratejik sezgiden çok kayıplarını azaltmaktır. Fakat bu yeteneğini çok ustalıklı kullandığını iddia etmek pek kolay değildir. Amerikan pragmatizmi, hükümetin ve askeriyenin tahripkâr kusurlarını azaltmış olabilir. Liberalizm, Amerikan kültürünün ve dış politikasının önemli bir ilkesi olarak resmen kabul edilmiş olabilir. Fakat, unutmamak gerekir ki, realizm kısa sürede güç politikası haline girmiş ve liberalizmi dünya liderliğinin ikinci hegemonik aracı şeklinde kullanmaya başlamıştır. Burada tek bir olaya ve kısa bir döneme bağlanan bir operasyon değil, değişmeyen, devamlı uygulanan özgün bir inanç ve özgün bir değerler manzumesi, yani örgütlenmiş bir siyasi ve askeri doktrin söz konusudur.¹¹ Oldukça geniş bir kitle tarafından sempati veya ihtiyaç ile kabul gören bu doktrinin propagandası da yapılmaktadır. Bunun iki-üç adım ötesinde “ideoloji” anlayışının yattığını unutmamamız gerekir.¹² Stephen M. Walt, ABD'nin dünya liderliği konusunda ilginç iddialar ileri sürmektedir: “Bazen liberal hegemonya olarak adlandırılan bu strateji, maliyetli bir başarısızlık oldu... ardışık yönetimler (Clinton, Bush ve Obama yönetimleri) buna sarıldı [...]. Amerika'nın olağanüstü zenginlik, güç ve elverişli coğrafya bileşimi [...].”¹³

Araştırmalarımın dayandığı verilerin ana öğeleri göstermektedir ki, liberalistler olarak tanınan pek çok Amerikalı bilim adamı, politikacı ve bürokratlar aynı zamanda güç politikasına ve

¹⁰ Age, 999.

¹¹ “Doktrin” terimi, en anlamlı, fakat paradoksal şekilde, askeriye tarafından ifade edilmiştir: Silahlı Kuvvetlerin siyasi hedefleri gerçekleştirme ya da destekleme yolundaki faaliyetlerine yol gösteren temel ilkeler, zorlayıcı olmakla birlikte uygulamada tekrar gözden geçirmeye ihtiyaç gösterebilirler. Fakat, hareketin idaresinde gene de esas olan, denenmiş ve standart hale getirilmiş kural, düzen, prensip ve usullerdir. Okumakta olduğunuz makalenin temel anlatımlarından biri olan bu sorunsal Clausewitz tarafından stratejik-taktik ikilemi çerçevesinde analiz edilmektedir. Doktrin, Silahlı Kuvvetlerde genellikle, taktik düzeyde kullanılan bir terimdir, stratejik ve siyasal düzeye kadar çıkmamaktadır (Bkz. Mesut Uyar, *Savaş ve Ordu: Ordu Bilgisi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022). ABD’de ise, durum farklıdır. Doktrin terimi ve kavramı anlamını ve kullanımını stratejik hatta siyasal ve ideolojik düzeylere doğru zorlamaktadır.

¹² Doktrin ve ideoloji kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. Walter Carlsnaes, *Ideology and Foreign Policy*, (Oxford: Blackwell, 1987); Alan Cassels, *Ideology and International Relations in the Modern World*, (London: Routledge, 1996).

¹³ Stephen M. Walt, *The Hell Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of US Primacy*, (New York: Farrar and Giroux, 2018) bkz. *Preface, Introduction and A Dismal Record*. Bu alt bölümün devamı için bkz. S.M.Waltz, “The United States Couldn't Stop Being Stupid if It Wanted to: for Washington, self-imposed restraint will always be a contradiction in terms”, *Foreign Policy* (13 December 2013), <https://foreignpolicy.com/2022/12/13/the-united-states-couldnt-stop-being-stupid-if-it-wanted-to/> (erişim 17.10.2023).

hegemon liderliğe mutlak olarak karşı değildirlen. En ilginç örneklerde biri, herkesin iyi bir liberal olarak tanıdığı Barack Obama gibi başkanlar bile realizmin “*power politics*” yorumunu liberalizmin üzerinde tutmuşlardır. Ayrıca, liberal akademisyen John Ikenberry’nin de benzer şekilde anıldığını görebiliriz. Mesela, ABD’nin Irak’a müdahalesini hata olarak değerlendirebilirler. Aynı zamanda, ABD’nin “derin müdahale” (*deep engagement*) siyasetini devletin “büyük stratejisi” bakımından gerekli görebilirler. ABD yönetimi, Irak örneğinde olduğu gibi, muharebeleri kazanmanın savaşı kazanmak için yeterli olacağı gibi bir vehme kapılmıştır. Bu vehim aynı zamanda yüksek teknolojinin ve ateş gücünün, iradenin yerine ve taktik ile operatif düzeylerin siyaset ve stratejinin yerine geçmesine sebep teşkil etmiştir. Bu paradoksal fikirlerin yanında başka bir görüş daha vardır. Önde gelen bazı gazeteciler ve entelektüeller ABD’nin dünya liderliği sevdasından vazgeçmesini talep etmektedirler. Bu talebin doğru bir istek olarak değerlendirmesi beklenirken, yanlış ve imkânsız olacağı sayısal verilere dayanılarak açıklanmıştır: Dünyanın hemen hemen her tarafına yayılmış 700 küsur Amerikan askeri tesisi mevcuttur. Bu tesislerin bir kısmı yüksek harekât komutanlıkları, bir kısmı erken uyarı sistemleri, bir kısmı da NATO gibi, müttefik komutanlıklarıdır. Dünya denizlerinde de hava ve deniz kuvvetlerinin tam teçhizatlı savaş kuvvetleri dolaşmaktadır. Dünya çapında güç dengeleri kurma amacıyla ABD gibi güçlü liberal bir devletin dış politika ve güvenlik ihtiraslarını diğer devletlerle güç dengeleri kurma amacıyla sınırlamayı tavsiye etmek akıllıca bir öneri olmayabilir. Liberal devletin halkı, düzeni, ekonomisi ve diğer kurumları mutluluk içinde hayatlarının devamını talep ederler. Bunu en önemli, vazgeçilmez hakları olarak değerlendirirler. Burada, güçlerinin izin verdiği kadar liberalizmlerini hedef alanlarına yayararak kabul ettirmek söz konusudur.

Amerikan siyasi hayatını iyi bilenlerin dediği gibi, ABD Başkanlarının kendilerine özgü bazı değişik siyasi görüşleri olsa da onları her fırsatta kolayca uygulamaları, hatta öne sürmeleri, kolay değildir. Eski Başkan Dwight D. Eisenhower’ın 1961 yılında görevinden ayrılırken yaptığı sert uyarıyı hatırlatmak gerekirse: “*military-industrial complex*”. Öyle ki, bu *complex* güç, İkinci Dünya Savaşı’nda ortaya çıkmış ve çarpık bir dış politika ve diplomatik-stratejik müdahalecilik şeklinde gelişmiştir. Bu işin en etkili aktörlerinin hangi kaynaklardan geldiğini tahmin etmek zor olmasa gerek: siyasetçiler, bürokratlar, bazı düşünce ve araştırma kuruluşları, silahlı kuvvetler, şirketler.¹⁴ Bu çeşitli unsurları ve ABD’nin müttefiklerinin etkileri gibi unsurları da dikkate aldığımız zaman, ABD’nin kendi hegemonik liderlik dış siyasetinden vazgeçmesinin mümkün olamayacağını belki daha kolay anlayabiliriz. Fakat, bu anlayış sorunlarımızı çözümüyor. Amerika’nın kendine özgü ideolojisi ve yıkıcı gücü realizm-liberalizm bileşkesi ile hiçbir işe yaramıyor. Yeni uluslararası barış ve gelişme dengeleri kurmak için felsefe, tarih ve hukuk unsurları arasında birleştirici araştırmalara kapılarımızı açmamız gerekiyor. Henüz, o noktaya da tam anlamıyla gelmiş değiliz. Kapı açma dönemindeyiz.

FELSEFEDEKİ ORTAKLIKLAR: KANT, FICHTE, CLAUSEWITZ

¹⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, age, 7-9.

Öyleyse, felsefeye bir ön bakışla yürüyelim. İlk bakışta tamamen zıt kutuplar gibi gözükken filozoflar arasında şaşırtıcı bir akrabalığın mevcudiyetini algılamak mümkündür. Uİ bilim dalının temel sorunsalı olarak “barış-savaş ikilemi”, günümüzdeki deyişle, “güvenlik açmazı veya ikilemi” üç farklı düşünürde (Kant, Fichte, Clausewitz) değişik renklere bürünmüş olsa da, her üç düşünürün de temel sorunsalını oluştururlar. Onun da ötesinde, güçlü felsefi çabalara rağmen, özellikle Kant’ta ve Clausewitz’te sorunsalın aşamadığına, geriye dönüşlere ve trajik kabullenmelere tanık oluruz. Bu birliktelik, abartılı yorumlar sonucunda ortaya çıkan bir yakıştırma değildir. Kant’ın kuramında idealizmden Clausewitzçi dünyalara ister istemez bir dönüş söz konusudur. Clausewitz’in kuramsal yaklaşımı ise, Kantçı idealist boyutu içselleştirmiştir. Her üç düşünürün idealizmleri farklı renklere bürünmüş olsa dahi, birbirleriyle birleşme noktaları aynıdır.

Kant ile Clausewitz arasındaki ortaklık nasıl oluşmuştur? Birbirlerinden esinlenmişler midir? Yoksa, hemen hemen aynı dönemde ve aynı tarihsel koşullarda yaşadıkları için mi benzerlikler oluşmuştur? Immanuel Kant’ın (1724-1804), Clausewitz’i okumadığı hemen hemen kesindir. Zaten Prusyalı General’in büyük eseri *Savaş Üzerine (vom Kriege; On War)* Kant’ın ölümünden epeyce sonra tamamlanmıştır. Yazımı 1818’de başlayan eser değişik ilavelerle ancak 1832’de yayımlanabilmiştir. Ayrıca, Carl von Clausewitz’in (1780-1831) Kant’ın felsefesine ne ölçüde vakıf olduğu ya da ondan doğrudan ne ölçüde etkilendiği yukarıda belirttiğim gibi tartışmalıdır. Raymond Aron’a göre, Kant’ın etkisi doğrudan ve büyük ölçüde olmamıştır.¹⁵ Beatrice Heuser de, Prusyalı asker düşünürün Kant’tan fazla etkilenmediğini belirtir ve Fichte ile tanıştığını ve yazıştığını vurgular.¹⁶

Randall Collins’in¹⁷ dediği gibi, entelektüel hayat çatışmalar ve anlaşmazlıklarla doludur. Fakat bu durumda dahi, hiçbir anlaşmanın ve haberleşmenin gerçekleşmeyeceği söz konusu olamaz ve olmamalıdır. Çatışma, entelektüel hayatın enerji kaynağıdır, fakat kendini de sınırlayabilir. Tüm tartışmalar yeni fikirleri doğurur. Kültürel kaynaşmalar kendilerini zenginleştirir. Zaten her şey akışkandır. Herhangi bir hattı sabitleştirmek veya herhangi bir açıklayıcı kavramı keskinleştirmek çok zor, hatta imkânsızdır. Burada, sayısız örnekler söz konusudur. Mesela, bunlarda en tanınmış olanlarında biri, Johann Fichte (1762-1814) ile Kant arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin Clausewitz’e ulaşmasıdır. Collins, Kant’ın kendini, yani Kant’ı tanıtamadığı (amiyane bir deyişle kendi reklamını yapamadığı) açıklaması ile başlar. Mesela, Kant’ın öğrencisi Herder, Kant’dan önce şöhrete kavuşmuştu. Fichte, tipik bir örgütsel lider olarak çalışmaya başlayınca adeta ilk işi Kant’ın dehasını felsefe dünyasına tanıtmak oldu: “Fichte’nin Kant’ın felsefe tarihindeki yerini şekillendiren kişi olduğu söylenebilir. Ama bu bir kahramanın yerine bir diğerini oturtmak değildir; daha iyi bir ifadeyle, Fichte Kant’ı Kant yapan kişidir”.¹⁸ Bu tür gelişigüzel yapılandırmalar felsefe tarihinin gelişmesinin desteği olmuştur. Böylece Kant, hem aydınlanma felsefesinin hem de idealizmin öncülü olarak ve bu iki felsefenin birleştiricisi olarak tanınmıştır. Clausewitz ile Fichte arasında yakın bir entelektüel ilişkinin varlığı kesindir. Bu ilişki elbette Kantçı felsefeyi de kapsıyordu. Fakat, asıl üzerinde durulması gereken konu daha ziyade eğitim ile siyaset arasındaki etkileşimdi.¹⁹ Bu noktada siyaset, Kantçı felsefeye de bir kapı açmaktaydı.

¹⁵ Raymond Aron, *Penser la guerre, Clausewitz l’age eurpeen*, (Paris: Gallimard, 1976), 436-437.

¹⁶ Beatrice Heuser, *Reading Clausewitz*, (London: Pimlico, 2002), 96-97.

¹⁷ Randall Collins, *Dünya Felsefe Tarihinin Oluşumu: Filozoflar Birbirlerini Nasıl Etkiledi?* (Çeviri: Tufan Göbekçi), (İstanbul: Alfa, 2020), 19-30. İlk yayın Harvard Üniversitesi tarafından yapılmıştır (1998).

¹⁸ Age, 22-23.

¹⁹ Peter Paret, age, 179-208.

Peter Paret, *Clausewitz ve Devlet* başlıklı kitabında eğitime oldukça ayrıntılı bir yer ayırmış, Pestalozzi (İsviçreli eğitimci), Fichte ve Clausewitz arasındaki tartışmalı entelektüel ilişkiyi önemli ölçüde aydınlığa kavuşturmuştur.²⁰ Fichte ile Clausewitz'in anlaştığı nokta eğitim ile siyaset arasındaki bağlantıdır. Devlet koruyucu, düzenleyici ve destekleyici gücüyle eğitimi kurar ve idame ettirir. Fichte, bu varsayımı, devletin kendi tasarruflarını mazur ve meşru göstermeyi kapsayacak şekilde yorumluyordu. Almanlar genellikle, bu yorumu benimseyerek eğitime iki temel görev biçiyorlardı: Bireylerin kişiliklerini milliyetçilik zemininde geliştirmek ve milliyetçi kültürel gelişmeyi teminat altına alan devlete ve topluma yardımcı olmak ve öncülük etmek. Prusya bürokrasisi, bu kavramı tamamen kabul etmese bile, ona genellikle katılıyordu. Eğitim zaten devletin sorumluluk alanı içindeydi. Fakat şimdi eğitimin içeriği de değişmeye başlıyordu. Aristokrasiye karşı bir sınıfsal kalkışma pek mümkün gözüküyordu. Reformlar bile uzun tartışmalardan sonra kısmen gerçekleşmişti. Ne bürokrasinin ne de Clausewitz'in "Aydınlık despotizm"e karşı yıkıcı bir mücadelesi söz konusuydu. Zaten, görelî de olsa, reformlar aynı zemin üzerinde uzlaşarak kısmen başarılı olmuştu. Fichte dahi, belli bir noktaya kadar Pestalozzi'nin fikirlerini paylaşıyordu: eğitim başından sonuna kadar toplumun tüm kesimlerine açık olmalıydı. Prusya'da Pestalozzi gibi düşünmeyenler de elbette ki vardı. Öte yandan, dogmalara dayanan eğitimin Pestalozzi ve Clausewitz gibi tamamen karşısında olanlar da mevcuttu. Clausewitz, Harp Akademisi'ndeki aristokratik sınıfsal ayrımcılığın toplumu bütünlendirici değil, tam aksine bölücü sonuç doğurduğunu çok iyi biliyordu. Bireyin psikolojik gelişmesini engellemekle kalmıyor, halkın siyasi enerjisini de zıyan ediyordu. Silahlı kuvvetler, sadece bir askeri talim okulu değil, aynı zamanda vatanperverlik ve yurttaşlık ruhunu geliştirme ortamı olarak işlev görmeliydi. Peter Paret'nin kitabındaki ayrıntılı anlatımdan paradoksal bir metin ortaya çıkıyor. Aslında Clausewitz'in metinlerinde bu tür çelişkili akıl yürütmelere aşınayız: bir tarafta, ideolojiden ve dogmalardan bağımsız, sorgulamaya dayanan ve kişiyi ön plana çıkaran bir eğitim sistemi; diğer tarafta, yurttaşlık, vatanseverlik ve milliyetçilik değerlerini öne çıkaran ve bu değerler çerçevesinde devlet denetiminde gelişen bir eğitim sistemi. Clausewitz, bu alternatiflerden ilk ikisine ağırlık verirken, ikinciyi sınırlayarak (milliyetçi bir ideolojiyi benimsemeye kadar gitmeden) bir sentezi yakalamak istediğini ortaya koyuyor.

HEGEL VE CLAUSEWITZ

Bu noktaya geldiğimiz zaman, Clausewitz üzerindeki Hegel etkisinin ne kadar ve nasıl olduğunu es geçmemiz mümkün değildir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, hatta sonrasında, 19. yüzyılın başlarındaki Prusyalı reformcuları yorumlayanlar onların entelektüel ve kültürel alt-yapılarını pek dikkate almamışlardı. Bu vahim ihmal, onları kategorik ve basit sonuçlara yönlendirmişti. Mesela, en önemli Clausewitzien kavramları yanlış yorumlamışlar hatta kasten tahrif etmişlerdi. "Mutlak savaş" kavramı daha ziyade bir tür yöntemsel araç, bir tür "ideal tip" olmaktan çıkarak "topyekûn savaş" gibi idrak edilmişti. Clausewitz'in geliştirdiği farklı tercihler ve diyalektik ilişkilerdeki çelişkili unsurlar yerini keskin ve sert doktrinlere bırakıyordu. Fakat, bilim ve sanat düşüncesinin, Prusyalı reformcuları etkilememesi mümkün değildi. Bir tarafta Aydınlanma, salt akılcılığı yükselterek ona mutlak ve evrensel bir değer verirken; diğer tarafta, diyalektik yaklaşımın romantizmi ve evrensel kurallarla birlikte bireysel fenomenleri vurgulaması da söz konusuydu. Carl von Clausewitz, böyle bir kültür ve tartışma ortamının ürünü idi.²¹

²⁰ Age, 179-208.

²¹ Peter Paret, *The Cognitive Challenge of War: Prussia 1806*, (Princeton: Princeton University Press, 2009), 138-139.

Clausewitz, yaşadığı dönemin filozoflarının kullandığı diyalektik yöntemi ve tarihi olayları ustalıkla kullanarak bir savaş kuramı geliştirmiştir. *Savaş Üzerine*'de en belirgin şekilde öne çıkan fikirlerin Kant, Fichte ve Hegel'den mülhem olduğunu söyleyebiliriz.²² Prusyalı General, zamanın felsefe literatürünü izlemenin yanında, pek çok cephede muharebelere katılmış ve askeri öğrenciler yetiştirmiştir. Bütün bunların ötesinde, yazıları ile, savaşın insani bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Savaşlardaki her aşırılığın ve her zalimliğin sorumluluğu insana aittir. Her adil ve asil davranış da insanoğlundan kaynaklanır. Bu açıdan baktığımızda, Clausewitz'in Kant'tan ve Hegel'den çok fazla uzaklaşmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca, Hegel'in diyalektik yönteminden yararlanmış olduğunu da biliyoruz. Ancak, Hegel'in hukuk ve devlet felsefesine Prusyalı General'in fazla itibar etmediğini de biliyoruz. Hegel'de diyalektik süreç “mutlak”a erişmektedir. Clausewitz'de ise, diyalektik yöntem dinamik bir süreç olarak uygulanırsa bile hiçbir zaman “mutlak”a erişmemektedir. “Mutlak”, sadece zihinsel ve rasyonel bir yapı olarak kalmaktadır.²³ Siyaset, Clausewitz'e göre, hem “gerçek savaş” hem de “mutlak savaş” kavramlarının bünyesinde mevcuttur.²⁴ Hegel'e göre savaş, devletin tabii hakkıdır. Esasen devleti devlet yapan bu haktır. Savaş kendini haklı kılar. Halkı kişileştiren, bağımsızlaştıran, haklılığı kendinden menkul bir değerdir. Clausewitz'in düşüncesinde, savaşın mevcudiyet sebebi daha geniş ve kapsamlıdır, çünkü siyasettir. Savaş, tüm araçları, taktik ayrıntıları ve bilinen ve bilinmeyenleriyle birlikte devletin amaçlarını gerçekleştirmenin vasıtasıdır. Siyaset hareketli bir duruma girerse, iyi ve kötü de gündeme girer ve siyasi failerin hesap verebilirliği ve öznelliği öne çıkar.²⁵

Hegel'in felsefesinde savaş, devletin içsel hakkıdır. Devlet kurumlaşmış irade olduğu için hakkıdır. Fakat, Clausewitz'e göre savaş, sadece devletin araçlarından biridir. Onun için doğrudan ahlaki (etik) bir rasyonelden mahrumdur. Ancak, kendine özgü siyasi bir kararla uygulanabilir (*praxis* veya *praxis*). Siyasi unsur merkezde yer alsa da etik unsur meselesi kendiliğinden siyaseten çözülmüş olmayacaktır. Çünkü, ortak siyasi çerçevenin dahilinde dahi savaştaki iyilik ve kötülüğün sorumlusu insan iradesinin öznelliği üzerinden tespit edilecektir.

Clausewitz, Kant ve Hegel gibi, gerçek dünya ile idealar dünyasını bir araya getirmiştir. Bu iki dünyanın birbirlerinden koparılması ve sabitleştirilmesinden ziyade hareket haline getirilmesi için çalışmıştır. Bu çalışmanın onu özellikle Hegel'e daha çok yaklaştırdığı iddia edilebilir. Fakat unutmamak gerekir ki, Clausewitz, Hegel'in diyalektik yöntemini sonuna kadar, yani “mutlak”a kadar götürmeden durmuştur. “Mutlak”ın göreceleşmesi özellikle ahlak felsefesinde Hegel'den ayrılmasında göze çarpmaktadır. Hegel'de savaş, devletin içsel bir unsurudur ve devleti bağımsız hale getiren bir işlevi vardır. “Mutlak” bir haktır. Başka bir deyişle, *ipso facto ab initio* bir unsurdur, “yaratıcıdır ve özgürleştiricidir”.²⁶ Tabiatın gücü, Devlet'te, ahlak yasalarıyla sınırlanabilir, hatta etkisiz hale getirilebilir. Ahlaki iradenin ifadesi haline getirilebilir. Oysa, “Savaş, kendisi aracılığıyla, milletlerin ahlaki sıhhatlerini korudukları ve gelip geçici hedeflerinden kurtuldukları derin bir anlama sahiptir...” Savaş, halkın çözümlenmesini ve yozlaşmasını önler. “Tarih bize, başarılı savaşların,

²² Youri Cormier, *War as Paradox: Clausewitz and Hegel on Fighting Doctrines and Ethics*, (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2016), 5.

²³ Clausewitz kuramının meşhur üçlemesi için, bkz. Ali L. Karaosmanoğlu, “Büyük Stratejinin Anlamı ve İşleyişi”, içinde: Karaosmanoğlu ve Aydın (der.), *Strateji Düşüncesi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2020), 34-36. Ayrıca bkz. ibid. Ersel Aydın, “Büyük Strateji Çıkmazı ve Türkiye için Büyüme Önermesi”, 77-103.

²⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, “Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz”, *Uluslararası İlişkiler* 4, no. 14, (2007): 161-184.

²⁵ Youri Cormier, age, 22-25.

²⁶ Age, 134-151.

iç ayaklanmaları nasıl kontrol altına aldığını ve Devlet'in daimî istikrarını pekiştirdiğini gösteren tarihi örneklerle ve dönemlerle doludur.”²⁷ Devlet, muhkem bir bireyselliği temsil eder. Uluslararası ilişkilerde en yüksek hakem, yalnızca evrensel ve “Mutlak Ruh'tur-Dünya Ruhudur”.²⁸

Clausewitz, Hegel'den oldukça sınırlı bir şekilde etkilenmiş ve yararlanmış. Aralarında, iki temel konuda, derin farklar söz konusudur. Bir, devlet, siyaset ve ahlak (etik) anlayışları tamamen farklıdır. Dolayısıyla, hukuk anlayışları da farklılık gösterir. İki, Hegel, diyalektik yöntemi, “idea”yı mutlaklaştırana ve evrenselleştirene kadar sürdürürken; Clausewitz, diyalektik süreci, aynı yöntemsel çerçevenin, Hegel gibi, mutlakçı sınırına erişmeden, daha çok epistemolojik bir araç (ideal-tip) olarak kullanmıştır.

SİYASET FELSEFESİ I: LİBERALİZMDEN ÖNCE ÖZGÜRLÜK VE BAĞIMSIZLIK

Radikal aydınlanmanın, materyalizmin ve mantıksal pozitivistimin yükselmesi karşısında, siyaset felsefesi büyük ölçüde önemini kaybetmeye başlamıştı. Siyaset felsefesinin, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, iflas ettiği dahi iddia ediliyordu. Fakat kısa süre sonra, siyasal ve etik kavramlar yeniden ön plana çıkmaya başladı. Etik ve siyasal kavramlar üzerine yeniden düşünmeye başladık. “Özgün anlamıyla siyaset, ortak bir insanlık eylemidir ve insanlık, gene insanlığın yaptıklarını değiştirebilir, düzeltebilir.”²⁹ Tarihte bunun örnekleri çoktur. Ülkelerin yazılmış ve kabul görmüş tarihleri dahi değiştirilebilmektedir. Değişimi doğru ve düzgün yapmak için iki tür bilgiye ihtiyaç vardır: “yaşadığımız durumu belirleyen koşulları ortaya koyan bilgi ve yeni olanaklar üzerine düşünebilmemizi mümkün kılan bilgi”.³⁰ Her iki bilgiye bizi ulaştıracak olan tarihtir. Bugünün siyasetini etkilemek ve değiştirmek için kullanılabileceğimiz en iyi yol ve en geniş çerçeve şüphesiz tarihtir; çevrebilimsel/ekolojik bir potansiyele de sahiptir. Unutmayalım ki, sadece toplumların, devletlerin ve devletlerarası ilişkilerin tarihi değil, onun yanında bilimlerin, bilimler arasındaki ilişkilerin, hatta medeniyetler arasındaki ilişkilerin tarihi de söz konusudur.

Tarih uzun yılları, hatta yüzyılları içeren bir süreçtir. Ancak, bu süreç değişime açıktır. “Bu durum şu iddiayı gündeme taşır: insan kendi çabasıyla kendi tarihini bugün yeniden ve farklı bir şekilde yazabilecek güce sahiptir; bu da insanın özgürlüğünün bir göstergesidir. Başka bir deyişle yaşadığımız dünyada hala bir umut vardır ve bu umudun yolu siyasetten geçer.”³¹ Fakat, öyle durumlar vardır ki, beklenenin aksine, aranan, yeninin keşfinde değil, eskiye dönerek uygulanmasında ortaya çıkabilir. Mesela, muhafazakâr siyasetin etkisiyle, yüzyıllar önceki hukuk kuralları ve kavramlarının yeniden okunması, modern hukuk sistemi uygulanırken belirginlik kazanması mümkündür. Ancak, burada nokta koymak mümkün değildir. Çünkü asıl siyasi neden çok daha derindir ve doğrudan tarih felsefesiyle ilgilidir. İngiliz Tarihçi Quentin Skinner, tarih okumasının anlamını, kitabının üçüncü bölümünde (*Freedom and the Historian*) oldukça değişik şekilde ifade eder: Tarih okumak, “geçmişteki olay ve düşünceleri öğrenmekten çok, her çağın kendi sorunları karşısında siyasetin rolünün öğrenilmesi ve öğrenilenlerin yeni bağlamlara aktarılabilmesi olasılığıdır...” Tarihte olanların ve olanakların keşfi, Skinner'in deyişiyle, “kavramsal bir kazı işlemi gerektirir. Bu kazıdan beklenen, çok çeşitli kavramların olası farklı kavramlarını ortaya çıkarmak

²⁷ Hegel, *Tarih Felsefesi-1*, (çeviren: Yusuf Kaplan), (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016), 227-228.

²⁸ Age, 231-232.

²⁹ Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç, age, 15-16.

³⁰ Age, 16.

³¹ Age, 17-20; Quentin Skinner, *Liberty Before Liberalism*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 101-120.

içindir. Yani, bugünün kavramsal örtüsünü tek olanaklı anlam kümesi olarak görmekten vazgeçmektir”. Ne yabancı değerleri zamanı gelince kötü göstermek için gizlice depolamak; ne de moralimizi düzeltmek amacıyla tarihimizi yüceltmek peşindeyiz.

Quentin Skinner, bu tür açıklamalar yaptıktan sonra, Nietzsche'nin *Genealogy of Morality* başlıklı kitabına gönderme yaparak tarihi ne amaçla ve nasıl okumak gerektiğini önerir. Nietzsche, tarih felsefesini anlayıp idrak etmek için onun tarihini iyice ve defalarca okumayı tavsiye eder. Felsefe tarihinin okunması, antikacıların kıymetli bir taşın tarihini okuduktan sonra köşeye atmaları gibi yapılırsa, hiçbir işe yaramaz. Değişik olayların ortaya çıkardığı değişik nedenlerin derinlemesine idrak edilmesi ve yorumlanması amacıyla “ineklerin geviş getirmesi gibi” felsefenin yeniden okunması gerekir.³²

Yeni Roma Hukuku Teorisi (*Neo-Roman Theory*), Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Jüstinyen'in Roma hukukunu 6. yüzyılın sonunda kodifiye ettirmesinden (*Corpus Iuris Civilis*) sonra çok yavaş işleyen bir süreci izleyerek ve özellikle birey haklarının hiç olmazsa sınırlı ölçüde korunmasını gerçekleştirmek amacıyla Roma hukukunun bazı kuralları bazı devletler ve topluluklar tarafından benimsenmiştir. Skinner'in “*Liberty before Liberalism*” (Liberalizmden önce özgürlük) düsturunun tarihsel anlamını bu tarihsel süreç içinde aramak doğru olacaktır. Ayrıca unutmamak gerekir ki, bunun en ilginç örneklerini Bizans, Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet yapılarında ve hukuk sistemlerinde araştırmak çok yerinde bir çalışma olacaktır. Bu emperyal devletlerin federalizme benzeyen teşkilatlanmaları onları sert merkezîyetçilikten uzaklaştırmıştır. Elbette unutmamak gerekir ki, bu tarihsel hukuk geleneğinin en önde gelen merkez ülkesi 11. yüzyıldan itibaren gelenekçi İngiltere diyebiliriz.

SİYASET FELSEFESİ II: DİPLOMATİK-STRATEJİK KARARLAR

Son kararları ve değerlendirmeleri yapan daima siyasi liderdir, cumhurbaşkanı veya başbakanıdır, aynı zamanda başkomutandır. Alt kademelerdeki komutanların ve bürokratların performansı da son olarak siyasi lider tarafından değerlendirilir. Fiziksel hareket ve ilişkiler söz konusu olunca, kural ihdas etmek nispeten kolaydır. Fakat, savaş planları yapmak veya jeopolitik sonuçlar doğurabilecek antlaşmalara girişmek genellikle siyasal ve stratejik bir faaliyettir ve siyasal karar ve uygulama gerektirir. Onun için teori ve pratik hiçbir zaman çelişki halinde olmamalıdır. Bu nedenle, Clausewitz'in çalışmaları sadece salt askeri alanla sınırlı kalmamıştır, daima siyasi alanları da kapsamıştır. Eylemlerin akli nedenlerinin ötesinde, değerlendirme zemininde karar vermeye ihtiyaç duymuştur (*Praksis*).³³ Böyle bir değerlendirme için gerekli olan bilgiler bilimsel formüllerden ve makinelerden elde edilecek bilgiler değildir; ancak olayların incelenmesi ve hayatta verilecek isabetli kararlarla elde edilebilir ki, bu da ancak bu çapta bir yeteneğe sahip olmakla mümkündür.³⁴ Clausewitz'in zihninde *praxis* var idiye, bilim ile sanat birbirlerinden tamamen ayrı düşmezler ve zaten ayrı düşmediklerini rahatça iddia edebiliriz. Her sanat belli ölçüde bilime ihtiyaç duyarken, bilim de belli ölçüde sanata ihtiyaç duyar.³⁵ Mesela, inşaat bunun en güzel örneklerinden biridir.

³² Skinner, age, 118.

³³ Hugh Simith, *On Clausewitz: A Study of Military and Political Ideas*, (London: Palgrave, 2004), 186.

³⁴ Daha ayrıntılı bilgi için, bkz Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine* (çev. H.Fahri çeliker), (İstanbul: Özne Yayınları, 1999: İkinci Kitap (Savaşın Teorisi), İkinci Bölüm. Ayrıca bkz. kısaltılmış tercüme için Şiar Yalçın tercümesi, (İstanbul: Spartaküs Yayınları, 1975.

³⁵ Age, Kitap II, Bölüm III

Başkomutan genellikle ayrıntılı (taktik ve teknolojik) bilgiye değil, siyasi amaca yönelik bilgiye ihtiyaç duyar.

“Askeri deha” terimi, Clausewitz’in düşüncesinde yerini bulmuştur. Teoriyi de kabul etmiştir. Kısmen değiştirerek mevcut duruma ve yeni istikametlere uyarlanabilir hale getirmiştir. Çünkü Clausewitzien teori daima hareket halindedir. Gerçekliği tamamen yakalasa bile durmaz. Teoriyi sabitlemeye çalışmak abestir ve düzeltilmesi imkânsız sonuçlara doğru götürebilir. Clausewitz’e gelene kadar, her teori dehayı daima bir kenara itme eğilimi göstermiştir. Böyle itici bir teori alçak gönüllülük gösterse bile bu yıkıcı eksikliği ortadan kaldıramaz, gerçek hayattan kovulur.³⁶ Clausewitz böyle bir duruma düşmemiştir. Hem neden-sonuç ilişkilerine mutlak ve evrensel bir değer tanımamış; hem de sınırlı bir niteliğe bağladığı bir teori geliştirmiştir. Clausewitz sınırlı bir savaş ve barış teorisi geliştirmesine rağmen, strateji düşüncesini salt bilimsel bir akıl yürütmeksizin sadece kahramanlar ve dâhilerin işi olmaktan da kurtarmıştır.

Clausewitz’in anlayışında teori, başarıya götüren el kitabı değildir. Savaş sanatı için modeller ortaya koymaz, pozitivist bir doktrin görevi yapmaz, rehber görevi ifa etmez, komutana ideolojiler ve sistemler sağlamaz.³⁷ “Mutlak Savaş” kavramı, bir referans noktası olarak neden-sonuç ilişkisini bünyesinde taşıyabilir. Bir teori formüle etmeye çalışan kişi kendini mantık ve matematik işlemler dünyasında bulabilir. Ancak gerçek olan, hiçbir gerçeğin savaşın “mutlak” sıfatını taşıyamaması, zaman ve mekân içinde “gerçek” olarak kalmasıdır. Başka bir deyişle, gerçek savaş sert bir kuraldan başlayarak ihtimallerle dolu bir dünyaya doğru harekete geçer. Onun için ilkeler ile gerçek olaylar arasında bir boşluk meydana gelir. Gerçek savaş ve barış daima çok bilinmeyenli bir süreklilik gösterir. Tamamen bilimsel bir strateji teorisi geliştirmek mümkün değildir. Ancak, bilim ile sanatı birleştiren bir teori söz konusu olabilir.

Her toplum bilim teorisinin tabiatında mevcut olan ahlak, hukuk ve pozitif unsurlar vardır. Bunlar, öngörü unsurlarının dahi ötesine geçme eğilimleri taşıyabilirler. Tüm bu telkinler ve zorunluluklar düzenlilik, kanıt ve devamlılık arz edebilir veya böyle algılanabilir. Aslında, stratejideki bu düzen ve devamlılık hiçbir zaman taktik düzeydeki kadar açık ve seçik değildir, çok bilinmeyenli ve sübjektif olmaya devam eder.³⁸ Zaman ve mekân çerçevesi içinde izafi olmaya devam eder. Onun için, tüm bu sorunlar hiçbir zaman tek seçmeli bir nitelik kazanamaz. Kesin imkân ve meşruluk kolayca söz konusu olamaz. Başkomutan kritik ve çoktan seçmeli bir karar vermek zorunda kalabilir. Başkomutanın kararı ister istemez kesin, zorunlu, fakat sübjektif bir karar olacaktır. Algıya dayanan bir karar olacaktır. İşte Clausewitz bu yüzden, Pozitivist doktrine alternatif olarak stratejik düzeyde “deha” kavramını öne çıkartmıştır. En zor şartlar altında dahi, dehanın yüksek kabiliyetleri, öngörülleri, akli ve sezgileri harekete geçer. Deha, duygusal bir dürtü ile tam zamanında harekete geçer. Sezgi ve kararlılık ile zekâ ve duygunun sentezi etkin bir başkomutanın dehasının temelini meydana getirir. Strateji teorisinin işlevi, komutanları bunu yapabilecek şekilde eğitmek olmalıdır. Teorinin amacı, savaşın ontolojisini keşfetmenin ötesinde, eğitmektir.

Sumida, Clausewitz’in tarih ile teoriyi bütünleştirmesi olgusunu son derece ihtiyatlı fakat açık seçik bir şekilde anlatmaktadır. Öznellik (sübjektivite) ve zannın (kanaat) birleşerek denge

³⁶ Age, Kitap II, Bölüm II

³⁷ Hugh Smith, age, 173-175.

³⁸ Jon Tetsuro Sumida, "The Relationship of History and Theory On War: The Clausewitzian Ideal and Its Implications", *The Journal of Military History* 65, no.2 (April 2001): 333-354.

kurmaları tarih ve teorinin bütünleştirilmesi ile gerçekleşmektedir. Ancak bu işlem, iki zorunlu ilkenin yerine getirilmesine ihtiyaç göstermektedir: Bir, teorinin kurallarının yerine getirilmesi entelektüel düzeyde doğru ve açık olmalıdır. İki, araştırılan ve sorgulanan tarihi olayların önemli bir bölümünün doğruluğunun bilinmesi ve kanıtlanmış olması gerekir ki, nesnel ve öznel üzerindeki olumsuz eleştirel görüşler analiz çalışmalarına hükmetmesin. Teori ve tarihin bütünleşerek ortaya koyduğu analizler belki tam doğruyu gösteremeyecektir, fakat tarihsel doğruya en yakın analitik sonuçları ortaya koyacaktır. Bu bir tür inşacı (*constructivist*) yöntem olacaktır.³⁹ Tarihi tecrübenin bazı sahneleri yeniden canlandırılarak, adeta kopya edilerek, teori ile bütünleştirilecektir. Bu bir tür inşa yöntemiyle yapılan yorum, salt bilimcilerin gözünde tatmin edici olmasa bile, öğretici olacaktır. Söz konusu stratejinin değerlendirilmesi bakımından mantıklı bir yaklaşım sunmuş olacaktır. Bu yaklaşım, savaş ve barış teorisini ne salt bilimsel ve nesnel bir ameliye haline getirmiş, ne de kahramanlık tiratları için bir sahne hazırlamıştır.

SİYASET FELSEFESİ III: İNSAN HAKLARI, SELF-DETERMINATION VE EGEMENLİK

Üİ bilim dalıyla uğraşan akademisyenler, uluslararası hukuk alanıyla yeterince ilgilenmekten kaçınmışlardır, bu alana sempati duymamışlardır. Fakat devlet yöneticileri ve diplomatlar, Devletler Hukuku ile ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Hukuk konuları genellikle toplumsal ve siyasal konulardır. Ama, aynı zamanda, dünya çapında, büyük aktivite ve iletişim gösteren olgulardır. Hukuksal ve etik sorunlardaki başarısı veya başarısızlığı devletin prestijini ve moralini yükselteceği gibi alçaltabilir de. Ancak, hemen vurgulamamız gerekir ki, Devletler Umumi Hukuku kurallarının izafiyeti söz konusudur. Bu izafiyet, oldukça geniş bir alanda kuralsızlıklar meydana getirir ve devletleri büyük ölçülerde rahatsız eder. Hatta devletlerin özgürlüklerini ve egemenliklerini dahi tehlikeye sokabilmektedir. İnsan hakları, bireylerin doğal haklarıdır: *ipso facto ab initio*. Demokratik Batılı ve otokratik devletlerle Batı kültürünü henüz tam olarak kabul etmemiş devletler arasında bu konuda tam bir uzlaşma yoktur. Batı kültürüne tam olarak sahip olmayanlar, Batılı devletlerin zor kullanarak kabul ettirmek istediklerinden şikayetçi olmaktadır. Bu mesele bireysel bir sorun olmaktan çıkarak, devletler için bir egemenlik ve şahsiyet sorunu olmaya başlayınca bir savaş ve barış sorunu haline gelmektedir.

Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler, devletlerin egemenliğinin korunması konusunda daima sert bir şekilde korumacı ve kuralcı bir siyaset izlemiştir. *Self-Determination* (Kendi Geleceğini Belirleme), paradoksal bir kavram olmaya devam etmektedir. Uluslararası hukukçular *self-determination*'a daima şüpheyle bakmışlardır. Devletlerin egemenliğini zayıflattığını ve tam aksi *irredentism*'e kapı açtığını iddia etmişlerdir. Hukukçular sayesinde, modern milliyetçilik, kişisel haklara ve devletlerin egemenliklerine karşı her zaman başarı elde edememiştir. Mesela, kendi etnik gruplarından olan insanların yaşadığı bölgeler üzerinde hakimiyet talep edenlerde haklılık görülmesi istisnai bir durum olmuştur. 1920 yılında, Finlandiya ile İsveç arasındaki Aaland Adaları davasında *self-determination* tamamen “bağımsızlık” anlamına geliyordu. Bunun en önemli nedeni, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un liberal ideolojisinin ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya koyduğu On Dört Şartı'nın ilham kaynağı olmasıydı. Fakat bu uygulama başarılı olmadı. O günkü Milletler Cemiyeti, bir *ad hoc* Hukukçular Komisyonu kurarak Aaland davasına bakmasına karar verdi.

³⁹ Age, 346-347.

Komisyon, *self-determination*'in mutlak bir hak olmadığına, her davada taraflar arasındaki anlaşmayla uygulanacağına karar verdi. Bunun anlamı şuydu: Bölgedeki nüfusun iradesi dikkate alınmayacaktı, ekonomi, siyaset ve güvenlik gibi faktörler dikkate alınmalıydı. *Self-determination*'in olumsuz muhtemel sonuçları Soğuk Savaş sonrasında da kendini göstermiştir.⁴⁰

Birinci Dünya Savaşı, sömürge yönetimini sona erdirmek için iki önemli siyasi gerekçe ortaya çıkarmıştı. Bu gerekçeler tamamen büyük rakip devletlerin güç politikalarına dayanıyordu. Bu iki siyasi olayı John Lewis Gaddis yerinde bir analizle ortaya koymaktadır.⁴¹

Birincisi, Lenin'in, "emperyalizmin" sona ermesi gerektiğini her fırsatta tekrarlaması idi. Bu yararlı bir Bolşevik propagandasıydı. ABD'yi rahatsız ediyordu. İkincisi, Birleşik Devletler'den geldi, Woodrow Wilson, "kendi geleceğini belirleme" ilkesini On Dört Maddesine eklediğinde amacı, Bolşevizm'in cazibesini kırmaktı, ama tam aksi oldu ve bu ABD'yi ve Wilson'u endişelendirdi. Yarattığı etki Asya'da, Orta Doğu'da ve Afrika'da emperyalizme muhalif olanların cesaretini arttırdı. Aralarında Marksist-Leninistler de vardı. "Kendi geleceğini belirleme" ilkesi gene barış, düzen ve hak ortamı getiremiyor, tam aksine, korku ve çatışma ortamı getiriyordu.

Birleşmiş Milletler'in *self-determination*'a yaklaşımı ilk bakışta paradoksaldır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın (Charter) 1 ve 55'inci maddeleri, *self-determination*'u bağlayıcı bir hak olarak tanımaktadır. Hatta, bazı hukukçular ve Uİ disiplinindeki pek çok bilim insanı bu terimi zorlayıcı bir hukuk kuralı ve bir insan hakkı olarak benimsememektedir. Fakat böyle bir tartışmanın gereksiz olduğunu, çünkü "Kendi geleceğini belirleme" ilkesinin bir insan hakkı olmadığını hukuken ispat etmektedirler. Büyük uluslararası hukukçu Hans Kelsen, BM Şartındaki pek çok ilkenin amir hüküm (*ius cogens*) olmadığını izah etmiştir. Diğer bir büyük hukukçu Charles de Visscher, BM prensiplerinin pek çoğunun müphemiyetle sakatlanmış olduğunu vurgular ve bunların arasında *self-determination*'un bulunduğunu da belirtir. Soğuk Savaş'tan sonra, üçüncü büyük BM yorum eseri, Bruno Simma tarafından yayınlandı. Simma ve meslektaşları, BM Şartının yürürlüğe girdiği tarihte *self-determination*'un henüz bir hak olarak kabul edilmiş olmadığını, sadece siyasi bir program olduğunu izah ediyordu.⁴² Mamafih, BMGK ve GK kararları sömürgecilğe karşı kararlar alırken *self-determination*'ı güçlendirici kararlar aldı. Bu kararların önemli bir özelliği de vardı: Bağlayıcı hukuk kuralları olarak henüz kabul edilmiyorlardı. Sadece Örf ve Adet Hukuku'nun yapıcı unsurları olarak değerlendiriliyorlardı. Bunun ilk tecrübesine Eski Yugoslavya'da şahit olduk.

Self-determination'ın amacı üç şekilde tanımlanabilir: Hak olarak veya siyasi ve moral ilke olarak. Üçüncüsü ise, ülkenin bütünlüğünün ve uluslararası istikrarın temini. Bu kavramlar ve değerler gerektiğinde siyasi gücü arttırma aracı olarak da kullanılmaktadır. Yugoslavya olayında *self-determination*, hem birbirine zıt hem de birbirini tamamlayıcı şekilde uygulanmıştır. Yugoslavya iç savaşı başlayınca Sırlar, Yugoslavya'nın federal yapısının iç sınırlarının hukuksallığını ve geçerliliğini kendi yararlarına ve askeri kuvvet kullanarak reddetmişlerdir. Fakat, diğer etnik

⁴⁰ Stanley Hoffmann, *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*, (Oxford: Rowman and Littlefield 1998), 1-12, 54-70, 242-255.

⁴¹ John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, gerçek*, (Çev. Dilek Cenkçiler), (İstanbul: YKY, 2006), 111, 238. Prof. Gaddis, öğrencisi Erez Manela'nın Yale Üniversitesine sunduğu doktora tezinden yararlanmıştı.

⁴² Hans Kelsen, *The Law of the United Nations*, (London: Stevens 1951), 50-53; Charles de Visscher, *Theorie et Realites en Droit International Public*, (Paris: Pedone, 1970), 161; Bruno Simma, *The Carter of the United Nations: A Commentary*, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 56-76. Ayrıca bkz. Stanley Hoffman, *The State of War: Essays on the Theory and Practice of International Politics*, Chapters 4-5.

grupların topraklarını savunması, Sırp katliamı, ABD ve NATO'nun Sırlara karşı asker müdahaleleri sayesinde Sırlar durmuş ve meselenin *uti possidetis juris* ilkesinin uygulanması ile çözümünü kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu ilkenin anlamı, *self-determination*'un, federal devletin veya federal benzeri devletlerin iç sınırlarının değiştirilmeden uygulanmasıdır. Bu normun uygulanması, ilgili tarafların müzakeresi sonunda olumlu karar vermelerine bağlıdır. Yani, diplomatik bir anlaşmaya bağlıdır. Ancak, hukuksal bir özelliği de mevcuttur. Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin kendi bağımsız ülkelerini kurmaları da *uti possidetis juris*'in kullanılması ile gerçekleşmiştir. Bu uygulamaların yürütülmesinde, ABD, *primus inter pares* olarak hareket etmekten sakınmış; hatta uygulamaların bir örf ve âdet hukuku geliştirmesi için çalışmıştır diyebiliriz.⁴³

PRAXIS

Prof. Ahmet Cevizci, Kant'ın Praxis tanımını kısaca şöyle anlatır: bir teorinin uygulanması dışında pratik aklı, ahlaki bakımdan anlamlı düşünceyi, olandan farklı olarak, olması gerekenle ilgili akıl yürütmeyi gösterir. Pratik olana teorik olanın üstünde yer verir. Ahlaki olana da, teorik olanın üstünde yer verir ve siyasette bir yer ayırır.⁴⁴ Clausewitz'in, siyasal ve toplumsal ile zaruri bir irtibat kurduğunu belirtmişim. Clausewitz'in düşüncesinin temelinde siyaset ve insan, başka bir deyişle, öznellik de vardır. Tüm bu dinamik bağlantılar strateji ve taktikleri de etkiler. Dolayısıyla sorumluluk da insana aittir. Kararlar ve eylemlerde daima insan iradesi ve öznellik vardır. Bunlar hesap vermenin hem mantıksal hem de ahlaki ve siyasi temelini teşkil ederler.⁴⁵

Raymond Aron, *Praxis ve Praxeology'e Paix et Guerre* başlıklı eserinde büyük bir bölüm ayırmıştır.⁴⁶ Aron'un Praxis anlatımı çok taraflı ve esnek. Kant'ınki gibi sadece ahlak ile ilgili değildir. Daha geniş bir bakış açısı ile siyasetin çözüme ve son kararı kendi üzerine almasıdır. Siyasi tarafın içinde tartışmalar ve karşılıklı uzlaşmalar elbette olacaktır, fakat sonunda son karar mutlaka verilecek ve uygulanacaktır. Uzlaşma ile ortaya çıkan karar büyük olasılıkla az veya çok müphemiyetle sakatlanmış bir karar olacaktır. Fakat, müzakerelerin uzaması da ilgili bireyleri ve halkı, dolayısıyla siyasileri rahatsız edecektir.

Praxis konusunda, Aron, strateji ile taktik arasında bir ayırım yapar. Strateji, taktiklerin aksine, teoriyle fazla ilgili değildir, siyasi tarafı çok daha ağır basar. Strateji çok daha girift bir kavramdır, kuralcılıktan çok daha uzaktır. Mesela, askeri kuvvetin toplanması veya yayılması belli şartlarla siyasi kararlara bazen ihtiyaç duysa bile, genellikle taktik bir olay şeklinde değerlendirilir. Strateji ise, savaşın nihai amacının tespit edilmesi ve onun planlanması ile ilgilidir. Bu da doğrudan siyasi bir konudur, son karar daima siyasidir. Fakat unutmamalı ki, her silahlı kuvvet açık-seçik bir siyasi-stratejik amaç bekler. Çünkü siyasal amacın gerçekleştirilmesi muharebelerin kazanılmasını gerektirmektedir. Gene unutmamak gerekir ki, muharebedeki mağlubiyetlerden sonra tek bir galibiyetle dahi düşmanın yenilgiye uğratılması ve siyasi-stratejik amacın gerçekleştirilmesi mümkün olabilir. Askeri tarihte bunun pek çok örneğini bulmak mümkündür. Taktiklerin aksine, stratejik kararsızlıkları, teknik ve teknolojik (nükleer strateji hariç) ilerlemeler düzeltmezler. Stratejik

⁴³ Enver Beqir Hasani, "Self-Determination Territorial integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia" (doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2001), 217-233.

⁴⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010), 1299.

⁴⁵ Hugh Smith, *On Clausewitz: A Study of Military and Political Ideas*, (London: Palgrave, 2004), 171-195.

⁴⁶ Raymond Aron, *Paix et Guerre entre les Nations*, (Paris: Calmann-levy, 1962), 563-750; Aron'un bu büyük eseri, Daniel J. Mahoney ve Brian C. Anderson tarafından İngilizceye de tercüme edilmiştir, (New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers 2003), 575-788.

belirsizliklerin iki temel nedeni vardır. Birinci neden, karar verme sürecinin temeldeki faktörleri yanlış ve olumsuz şekilde etkilemesidir. Raymond Aron, bu durumu aydınlatmak için Napolyon ve Hitler'in Rusya'nın coğrafyasını dikkate almadıklarını hatırlatır.

İkinci neden birincisi kadar kolayca görülebilir ve anlaşılabilir değildir, fakat çok önemli sonuçlar doğurabilir. Son kararlar siyasetlerde kalmak üzere, savaş taktikleri ve stratejik amaçlar arasındaki ilişkiler başkomutan (genellikle siyasi kişilik) ile komutanlar arasında görüşmelere, hatta tartışmalara ihtiyaç gösterebilir ve bir zorunluluk olabilir. Böyle bir talep dikkate alınmaz ise, tehlikeli bir paradoks ve potansiyel bir kriz içerde ve dışarda ortaya çıkabilir.

Raymond Aron'un UI üzerine yazdığı büyük eseri 1960'lerden itibaren dünyada pek çok farklı itiraz ve ret ile karşılaştı. Soğuk Savaş ile bizim dünyamız arasındaki farklara rağmen, bir felsefi kavram olarak praxeology değişmeden devam etti. Aron, bu konudaki analizine, herkesin bildiği bir soru ile başlar: Uluslararası anarşi veya kaos diye adlandırdığımız sorunları devletlerin ve hukukun ellerine bırakabilir miyiz? Bu soruya cevap olarak, Aron, iki klasik seçeneği tekrarlar: Devletlerarası ilişkiler, esasen, iki praxeological problem ortaya koymuştur: *the Machiavellian problem* ve *the Kantian problem*. Birinci, doğru ve hukuki araçlara; ikincisi ise, bir tür evrensel federalizm ile dünya barışına dayanıyordu. Yüzyıllar sonra Machiavel'in düşüncesi, İtalyan Devleti'nin kurulmasıyla doğrulanırken, Kant'ın problematiği ne geçmişte ne de zamanımızda çözülebilmiştir. Gelecek için de böyle bir ümidin var olduğunu iddia etmek tamamen yersizdir. Hatta dünya barışı ve bölgesel barışlar için son derece tehlikelidir, çünkü hegemonyaya doğru güçlü bir eğilim doğurur. Daha önce üzerinde durduğumuz gibi, ABD'nin bitmek bilmeyen liderlik ve hegemonya arzusu devam etmektedir. Bu alanda ABD'nin içinde Washington'dan istenen, sadece yeterince tedbirli ve basiretli olmasıdır. Bunun anlamı şudur: Amerika'nın emperyalist normlarının ve değerlerinin uygulanmaya devam etmesi, fakat uygulamanın tedbir ve basiretle devam etmesi. Fakat, görüyoruz ki, tedbir ve basiret pek çok defa eksik ve hatalı uygulanmıştır. Bunun tek istisnasının belki nükleer strateji olduğunu söyleyebiliriz.

NÜKLEER STRATEJİ VE PRAXEOLOGY

Raymond Aron, bu konuya giriş yaparken, termonükleer silahların ortaya çıkmasının diplomatik-stratejik hareketlerin ahlak ile ilişkisini değiştirmedeğini vurgular. Rekabet halindeki devletler, bir taraftan menfaatlerini koruma amacını gerçekleştirmek için uğraşırken, diğer taraftan çatışmanın tırmanmaması için çalışırlar. Hatta, aynı zamanda, ne pahasına olursa olsun hayati menfaatlerini korumak için her şeyi göze alacakları hususunda birbirlerini ikna etmeye çalışacaklardır. Bu taahhüt ve sorumluluk altına girmek, güç siyasetidir, aynı zamanda tehdit ve blöf de olabilir. Hepimiz biliyoruz ki, uluslararası ilişkilerde zorlayıcı kuvvet kullanma siyaseten yasak değildir, bazı koşullar altında uluslararası hukuk izin verebilir. Hatta hukuk ve siyaset, her türlü sınırlamayı çöpe atabilir. Milletlerin çoğunluğu, hayatlarının devamını, zor kullanma gücüne sahip olmalarına borçludurlar. Gayet ayrıntılı olarak gördük ki, büyük paradokslar içinde dahi, güçlü inançlarla karşılaşabiliyoruz.

Raymond Aron Amerikan nükleer stratejisini değişik bir açıdan bakarak eleştirmiştir. Şematik modellere ve uydurma senaryolara dayanan Amerikan stratejisinin gerçekçi olmadığı üzerinde durmuştur. Clausewitz dönemiyle Amerikan stratejisi arasında yapılacak bir karşılaştırmanın yararlı olacağını tavsiye etmiştir. Konvansiyonel ve nükleer savaşlarda savunma ve

saldırı diyalektiğinin üç askeri düzey (siyasi, stratejik ve taktik) üzerinde analiz edilmesi, Aron'a göre aydınlatıcı olacaktır. Aron'un önerisini, ben de, Amerikan uluslararası ilişkilerinin şematik modellerine ve uydurma senaryolarına tercih ederim. Özellikle siyaseti ön plana koymasının, praxis bakımından önemi haizdir. Mamafih, itiraf etmem gerekir ki, Aron'un nükleer strateji konusunda görüşünün tümünü paylaşmam mümkün değildir. Washington, müdahale ettiği bölgesel çatışmalarda pek çok defa başarılı olamamıştır. Vietnam, Kore, Afganistan ve Irak onların arasındadır. Ayrıca, Clausewitz ile ilgili tavsiyeleri pek inandırıcı olmamıştır. Çünkü, Amerikan "statecraft"ı için nükleer strateji araştırmaları yapan ve Clausewitz'den esinlenerek başarılı olan bir entelektüel grup vardı. Bernard Brodie, Herman Kahn, Albert Wohlstetter, Clausewitz'i okuyorlar ve *On War*'un bazı analizlerinin nükleer strateji konusunda da geçerli olabileceğini düşünüyorlardı. RAND Corporation'da temel bir soruya pratik bir cevap arıyorlardı: Mümkün olan nükleer bir savaşı caydırmak için nasıl bir strateji kullanmalıyız? Robert Osgood, meslektaşları gibi, Clausewitz'den esinlenerek, yeni bir *limited war* teorisi formüle etti. RAND elitlerinin kavramları Prusyalı generali hatırlatıyordu: *massive response, flexible response, controled escalation, limited war and discriminate deterrence*. Bu çalışmaların sonucunda çeşitli tercihler ortaya çıktı. Bu tercihler ABD ile SSCB (iki en büyük merkezi nükleer millet) arasındaki nükleer silahların kontrolü görüşmelerini kolaylaştırdı. Brodie ve Wohlstetter'ın döneminde, makuliyet RAND'ın esas ilkesi idi. Bu elit şahıslar aydınlanmanın bilincindeydiler, fakat aynı zamanda itidal ve duygusallık onların özellikleriydi. İdeolojik pozisyonlardan hep kaçtılar. Nükleer felaket ihtimali ile tarih arasında teorik bağlantı kurmaktan ve *cognitive* (bilişsel) anlamlardan hiçbir zaman kaçınmadılar.⁴⁷

TAKTİK, OPERASYON VE STRATEJİ

Uluslararası İlişkiler bilim dalı, belli özelliklere sahip bir sosyal-siyasal davranış biçimiyle ilgilenir. Bu tür davranışa, Raymond Aron'u izleyerek diplomatik-stratejik davranış diyebiliriz. Diplomasi ikna etme sanatı, strateji ise güç kullanarak zorlama sanatıdır. Pek çok durumda ve pek çok ortamda bu ayırım görelidir çünkü diplomasi ve strateji çoğu kez iç içe girerler, saf olarak, ortaya çıkmaları nadirdir. Açık ya da örtülü, biri ön plandayken diğeri arka plandadır. Değişik taktik ve stratejik plan ve uygulamalara göre yoğunlukları ve görünürlükleri farklılaşır. Her ikisi de askeri teknikler ve siyaset ile değişik ölçülerde ve şekillerde iç içe girerek bir bütünü meydana getirirler. Bu noktaya kadar sunduğum tanımlar ve açıklamalar çerçevesinde söz konusu bütünselliği gözden kaçırmadan tekrarlamak gerekirse, şiddet riskinin hâkim olduğu ortamlarda stratejik davranışın kaynağını, güce ya da güç tehdidinde başvuran karşıt iradelerin çatışması teşkil eder. Son kararlarda strateji ve siyaset daima ön plandadır. Fakat zamanımızda, bu Clausewitzien karar ve yönetim süreci büyük bir süratle ortadan kalkmaktadır, çünkü bazı eleştirmenlerin dediği gibi, salt askeri operasyonlar stratejiyi yutmaktadır.⁴⁸

Hatırlayacağınız gibi, bu makalenin 2. bölümünde, aynı konuya ABD'nin güvenlik ve savunma politikası açısından değinmiştim. Bu bölümde ise daha geniş bir açıda, dünya siyaseti

⁴⁷ Raymond Aron, *Penser la Guerre, Clausewitz: L'age Europeen*, (Paris: Gallimard, 1976); Alex Abella, *Soldiers of Reason: The Rand Cooperation and the Rise of the American Empire*, (New York: Harcourt, 2008); Fred Kaplan, *Wizards of Armageddon*, (Stanford: Stanford University Press, 1983); Bernard Brodie, *War and Politics*, (London: Caassell, 1973), 341-482; Albert Wohlstetter, "Between an Unfree World and None: Increasing Choices", *Foreign Affairs*, no. 63502, (1985): 962-994; Fred C. Ikle and Albert Wohlstetter, *Discriminate Deterrence*, Report of the Commission on Integrated Long-term Strategy Strategy, (Ocak 11, 1988).

⁴⁸ Justin Kelly and Mike Brennan, *Alien: How Operational Art Devoured Strategy*, <http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/> (erişim 13.10.2023); M.Ertan Kardeş, *Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi olarak Savaş Dair*, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019), 1008-131; Mesut Uyar, age, 155-194.

açısında, bakmanın ve siyaset felsefesi düzeyinde eleştirmenin Uİ disiplininin evrenselliğini canlandırmak için önemlidir.

Strateji kavramı üzerine yapılan yanlış açıklamaların ve uygulamaların ortadan kaldırılması ve doğru olmaya ve doğru olmanın izafî olduğu olduğunu kabule dönülmesi gerekecektir. Stratejik karar verme süreçlerinde akılcılığın yerinin ne olduğu kararları ne ölçüde etkileyebileceği üzerinde durulmalıdır. Uİ teorilerinin çoğu kez ihmal ettiği, ya da yanlış yorumladığı "klasik-modern" düşünürlerin ışığı altında stratejik davranışın "trajik" müphemiyetini ve rasyonalite varsayımının belirsizlikleri gidermekte ne kadar yetersiz kaldığını anlamaya ve anlatmaya çalışmalıyız.

Realist Uİ kuramının, stratejik-diplomatik davranışı, "basitlik" veya "tutumluluk" ilkesi adına güç, güvenlik ve maddi çıkar eksenine hapsedmesi, aslında gerçeklikten uzaklaştıran bir yaklaşım teşkil etmiştir. Saiklerin ve amaçların çeşitliliğinin görmezden gelinerek, araçlara ağırlık verilmesine yol açmıştır. Böylece, strateji kavramının bel kemiğini teşkil eden amaç-arac ilişkisi yapay olarak salt araç şeklini almıştır. Basitlik ilkesi, uyulması zorunlu bir kural olarak Uİ'e adeta yerleşince, bu ilke bilimsel araştırmalarda bağımsız değişkenleri en aza hatta teke indirmek, çokluktan sakınmak anlamına gelmektedir. Oysa, kendine saygı, itibar, adalet ve ahlak, bir fikrin ve idealin gereğinin yerine getirilmesi, belli bir kimliğin korunması veya oluşturulması, hatta şan ve şöhrat dahi, maddi çıkarlar ve güvenlik kadar davranışın gerçek amacı olabilmektedir. Stratejik davranışın amacı tüm tarihi dönemlerde, tüm medeniyetlerde, tüm uluslararası sistemlerde ve tüm devletlerde tek bir nedene indirgenmemiştir ve indirgenemez.⁴⁹ Kazanç ve kaybın sadece maddi çıkarlar temelinde değerlendirilmesi stratejik analizleri yanlış sonuçlara götürür.

Savaşta elde edilecek yararın değişkenliği ve belirsizliği de stratejik davranışın başka bir içsel boyutudur. Uluslararası politikada beklentiler görecelidir. Savaşta ve krizde atılan adımlara ve girilen eylemlere göre değişir. Aynı siyasi amacın değeri ve etkisi kişilere, haklara, kültürlere ve karar vericilere göre değişir. Aynı savaşta dahi bu tür farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Kore Savaşı'nda tanık olduğumuz gibi, savaşın ortasında taktik ve operatif düzeylerdeki başarılarından cesaret alan General MacArthur savaşta bekledikleri stratejik amaçları yükseltmiştir. Başarılı olsalar taktik ve operatif düzeydeki başarılar, ne yazık ki, stratejik bakımdan hiçbir başarı getirmemiş, tam aksine, acı ve umut kırıcı bir bozguna sebep olmuştur. Savaş tarihi bu konuda hem basiret hem de basiretsizlik örnekleriyle doludur. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstiklal Savaşı zaferinden sonra karşısında ciddi bir güç kalmamışken, Batı Trakya'ya yönelmemesi veya Musul'u almaya kalkmaması böyle bir basiret örneğidir. Clausewitz de, bu sakatlıklarla ilgili problemlerin üzerinde durmayı hiçbir zaman unutmamıştı: stratejik amacın sınırlar içinde öngörülmemiş ve siyasi amaçla hiçbir ilgisi olmayan toprak parçasını fethetmeye yönelmesini bir başarı sayacak olursak, ilerde başımıza bir iş açıp açmayacağını unutursak ilerde pişman oluruz.⁵⁰

SİYASET FELSEFESİ TARİHİNDEN İLAVE ÖNERMELER

Devletler arası ilişkilerdeki öznelliklerin (*subjectivities*) varlığı aynı devletler tarafından bilinen ve genellikle kabul edilen hususlardır. Herkes bilir ki, bu kabullenme tuhaf veya bir tartışma konusu değil veya istisnai bir durum değil, tam tersine yerleşmiş uygulamadır. Diplomatik-stratejik yönetim

⁴⁹ Raymond Aron, *Paix et Guerre*, 81-102; Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

⁵⁰ Clausewitz, *age*, Kitap 1, Bölüm 1 (11).

ikili bir kaynaşma olarak ortaya çıkmış ve şeklen de olsa devletler tarafından kabul edilmiş ve Uluslararası İlişkiler bilim dalının bir kuralı olarak devam etmiştir. Devlet, içerde ve dışarda hukuksal bir bakış açısıyla “bağımsız tüzel kişilik” (*sovereignty*) olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte devletin egemenliği, iki arenada farklılıklar gösterir. Devletin tüzel kişiliği içerde diğerlerine karşı tam bir bağımsızlık ve hatta üstünlük gösterirken, dışarda diğer devletlere karşı üstünlük değil, sadece bağımsızlık gösterebilir. Fakat, bu bağımsızlık bile, şekilsel bir gerçekliktir. Bu husustaki bağımsızlık, genellikle güç dengelerine bağımlı bir bağımsızlıktır. Devletler, yani siyasi birimler, daima kendi bağımsızlıklarını ispat etmek ihtiyacını duyarlar. Fakat, bunu daima savaşla gösterme şekline sokmayı istemeyebilirler. Hakkaniyete, ahlaka ve milli menfaat tartışmalarına başvurabilirler. Bu tür tartışmalar ve karşı duruşlar her zaman işe yaramayabilir. O zaman ezeli problemlerimiz ve paradokslarımız devreye girer. Bununla birlikte, Uluslararası İlişkilercilerinin büyük çoğunluğu ve “statecraft” tarafından köşeye atılmış olan siyaset felsefesi tarihinin derinliklerindeki uğraklara yönelmekten başka çare kalmayacaktır. Hegel’in dediği gibi:

Felsefenin her bir parçası felsefi bir bütündür, tamamlanmış bir dairedir ve kendi içinde eksiksizdir... Gerçek bir bütün olduğundan, bu tek daire, özel ortamı tarafından konulan sınırları delip geçer ve daha büyük bir dairenin oluşmasını sağlar. Bu bakımdan, felsefenin tamamı, iç içe geçmiş dairelere benzer. Her dairede bir fikir vardır, fakat aynı zamanda fikirlerin bütünü, bu kendine özgü evrelerden oluşan sistem tarafından oluşturulur ve her bir evre bu düzenin önemli bir ögesidir.⁵¹

Hegel’in cümlelerini okurken Clausewitz’i sezmemek mümkün değildi. Daha önce izah ettiğim gibi, Prusyalı general, tam bir Hegelci değildi. Sadece, belli bir noktaya kadar Hegel’den esinlenmişti. Fakat, strateji felsefeye benziyordu. Stratejinin her bir parçası da kendi başına bir bütündü ve birleşerek daha büyük bir bütünü, iradi süreci ve siyasi amacı, gerçekleştiriyordu. Clausewitz ile Hegel arasındaki ikinci bir felsefi ilişkinin sezinlenmesi, sanıyorum ki, yakın bir gelecekte karşımıza çıkacaktır. Clausewitz’in “gerçek savaş ve mutlak savaş” ayrımındaki “mutlak savaş” kavramı, bir “fenomen” olmamasına, sadece bir “ideal-tip” olmasına rağmen, bir töz müdür? (yani, bir cevher midir?) Bu konuda Hegel’in bazı genel görüşleri olmasına rağmen, Prusyalı General bu felsefi konuyla ilgilenmemiştir. Ancak, nükleer silahlar döneminde bu felsefi konunun siyasi ve stratejik önem kazanması kolayca tahmin edilebilir. Bundan sonraki evrede, bugün sadece işaret edebildiğimiz sorunları ayrıntılı olarak ele alacağımızı umuyorum. Bunların içinde elbette, "*Hybridization of geographical and historical characteristics*" ile "*Exceptionalism, Liminality*" ve Doğulu büyük devletlerin büyük yenilgilerden sonra nasıl ayakta kalmış oldukları gibi sorulara verilen cevaplar üzerinde durmamız gerekebilir.

İçinde yaşadığımız bugünkü dünyayı da unutmamamız gerekir. Charles Taylor’un söylediği gibi, modern dünyamızın bizi karşı karşıya getirdiği, hatta bizi ezdiği sıkıntılarla yaşamak zorundayız. Gene Taylor’un sorguladığı gibi, "çokkültürcülük" bize cesaret vererek bizi yönlendirebilir mi? Bu sorunlarla uğraşırken hiç şüphe yok ki, karşımıza başka koridorlar ve dehlizler de çıkacaktır. Hastalıklı dehlizlerin derinliklerinde demokrasinin ve sekülerizmin kusurlu ve eksik olmaya yüzyıllardan beri devam etmesi dünyamızın en yıkıcı ve en paradoksal hastalığı olagelmıştır.

Okumakta olduğunuz deneme bölümlerinin amacı nedir? Neyi anlatmak istiyorlar? Her bölüm, araştırılması gereken bir makale konusunun çok kısa bir izahını sunuyor. Uİ bilim dalı,

⁵¹ Hegel, *Akıl Dediğimiz Şey: Aforizmalar* (Çev. Zerrin Duman), (İstanbul: Zeplin Kitap, 2019), 68.

felsefe, tarih, siyaset ve stratejiden yabancılaşmıştır ve bu yabancılaşma devam etmektedir. Ancak yabancılaşmanın sebeplerinin irdelenmesi ve ortadan kaldırılması ile Uİ bilim dalı dünyanın tümüne hitap edebilir duruma gelebilecektir. İrdeleme ihtiyacı, bizi felsefe, tarih, siyaset ve dolayısıyla strateji ile hemhal olmaya ve bu dört bilimsel alanı birleştirmeye yöneltmektedir.⁵²

⁵² Son paragraflara giriş yaparken bazı kitapları okumak yararlı olabilir: Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları* (Çev. Uğur Conbilen), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010); Amy Gutmann (haz.), *Çokkültürcülük*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996). Hegel, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Notabend Yayın, 2021); *Din Felsefesi Dersleri* (çev. Doğan Naci Kadioğlu), (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016); Christopher Craig Brittain, *Adorno ve Teoloji*, (Çev. Arda Bilgin), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022); Alexis de Tocqueville, *Demokratik Despotizm*, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020); Arnold J. Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, (çev. Mehmet Arif Taşkıran), (İstanbul: Kronik, 2023).

KAYNAKÇA

- Abella, Alex, *Soldiers of Reason: The Rand Cooperation and the Rise of the American Empire*. New York: Harcourt, 2008.
- Aron, Raymond, *Penser la guerre, Clausewitz l'age eurpeen*. Paris: Gallimard, 1976.
- Carlsnaes, Walter, *Ideology and Foreign Policy*. Oxford: Blackwell, 1987.
- Aron, Raymond, *Paix et Guerre entre les Nations*. Paris: Calmann-levy, 1962.
- Brittain, Christopher Craig, *Adorno ve Teoloji, (Çev. Arda Bilgin)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022.
- Brodie, Bernard, *War and Politics*. London: Caassell, 1973.
- Collins, Randall, *Dünya Felsefe Tarihinin Oluşumu: Filozoflar Birbirlerini Nasıl Etkiledi? (Çeviri: Tufan Göbekçi)*. İstanbul: Alfa, 2020.
- Cassels, Alan, *Ideology and International Relations in the Modern World*. London: Routledge, 1996.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010.
- Cormier, Youri, *War as Paradox: Clausewitz and Hegel on Fighting Doctrines and Ethics*. Montreal: McGill-Queen's University Press 2016.
- Gaddis, John Lewis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, gerçek, (Çev.Dilek Cenkçiler)*. İstanbul: YKY, 2006.
- Gat, Azar, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Hasani, Enver Beqir, "Self-Determinaton Territorial integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia." Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2001.
- Hegel, *Tarih Felsefesi-1*, (çeviren: Yusuf Kaplan). İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016.
- Hegel, *Akıl Dedüğümüz Şey: Aforizmalar (Çev. Zerrin Duman)*. İstanbul: Zeplin Kitap, 2019.
- Heuser, Beatrice, *Reading Clausewitz*. London: Pimlico, 2002.
- Hoffmann, Stanley, *World Disorders: Troubled Peace in the Post-Cold War Era*. Oxford: Rowman and Littlefield, 1998.
- Ikle, Fred C. ve Wohlstetter, Albert, *Discriminate Deterrence*, Report of the Commission on Integrated Long-term Strategy Strategy, Ocak 11, 1988.
- Jahn, Beate (der.), *Classical Theory in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Kaplan, Fred, *Wizards of Armageddon*. Stanford: Stanford University Press, 1983.
- Karaosmanoğlu, Ali L., "Büyük Stratejinin Anlamı ve İşleyişi", içinde: Karaosmanoğlu ve Aydınli (der.), *Strateji Düşüncesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Karaosmanoğlu, Ali L., "Mubteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz", *Uluslararası İlişkiler* 4, no. 14 (2007): 161-184.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "International Relations in Search of an Antidote." *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 12, no. 1 (January 2023): 3-18.
- Kardeş, M.Ertan, *Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi olarak Savaşa Dair*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Kelly, Justin ve Brennan, Mike, *Alien: How Operational Art Devoured Strategy*, <https://press.armywarcollege.edu/monographs/620/>; erişim: 17.10.2023.
- Kelsen, Hans, *The Law of the United Nations*. London: Stevens, 1951.
- Paret, Peter, *Clausewitz and the State*, Oxford: Oxford University Press, 1976.
- Paret, Peter, *The Cognitive Challenge of War: Prussia 1806*. Princeton: Princeton University Press, 2009.

- Rose, Gideon, "Foreign Policy for Pragmatists", *Foreign Affairs* 100, no. 2 (March/April, 2021): 48-56.
- Simith, Hugh, *On Clausewitz: A Study of Military and Political Ideas*. London: Palgrave, 2004.
- Simma, Bruno, *The Carter of the United Nations: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Taylor, Charles, *Modernliğin Sıkıntıları* (çev. Uğur Conbilen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Sumida, Jon Tetsuro, "The Relationship of History and Theory On War: The Clausewitzion Ideal and Its Implications", *The Journal of Military History* 65, no.2 (April 2001): 333-354.
- Tocqueville, Alexis de, *Demokratik Despotizm*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.
- Toynbee, Arnold J., *Uygurluk Yargılanıyor* (çev. Mehmet Arif Taşkıran). İstanbul: Kronik, 2023.
- Tunçel, Ahu ve Gülenç, Kurtul (der.), *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e*. (Ankara: Doğu-Batı, 2021.
- Türkiye Eğilimleri Araştırması 2022 (Turkey Trends Report)*, Koordinatör: Prof.Dr. Mustafa Aydın.
- Uyar, Mesut, *Savaş ve Ordu: Ordu Bilgisi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022.
- Walt, Stephen M., *The Hell Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of US Primacy*. New York: Farrar and Giroux, 2018.
- Visscher, Charles de, *Theorie et Realites en Droit International Public*. Paris: Pedone, 1970.
- Wohlstetter, Albert, "Between an Unfree World and None: Increasing Choices", *Foreign Affairs*, no. 63502 (1985): 962-994.